Sadri Etem'in "Silindir Şapka Giyen Köylü" Adlı Eserinde Sosyal Eleştiri İzleri*¹

Şükran Kırık

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4663-5381>

Doktora Öğrencisi / Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 22.05.2019

Kabul: 22.11.2021

On-line Yayın: 31.12.2021

Anahtar Kelimeler

Sadri Etem

Hikâye

Eleştiri

Toplum

Birey

Araştırma Makalesi

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29131>

Öz

Sadri Etem, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazın hayatına gazetecilikle başlar. Daha sonra mesleğini hikâye ve roman yazarlığı ile bütünleştirir. Yaşadığı devrin (1898-1943) sancılı sürecini omuzlarında taşıyarak kalemiyle, genç hikâyeciler yetiştirmesiyle Türk edebiyatına hizmet eder. Gazeteci, aynı zamanda bir siyasetçi olması hasebiyle toplumdaki yaralardan haberdardır. İşsizlik ve yoksulluk içinde çaresizliklerle boğuşan insanların meseleleri, onun hikâyelerinde önemli bir temadır. Sanayileşen ve modernleşme yolunda hızla gelişme gösteren toplumun yaşadığı aksaklıkları, haksızlıkları eleştirel bir tutumla ifade eder. Yergilerini kurgu ve estetik kaygısından uzak; olay örgüsü düzlemindeki kişiler aracılığıyla yapar. Yazarın, köylü ve şehirli insanın sorunlarını anlatırken genellikle şahıslar için isim kullanmak yerine birisi, öbürü, diğeri, kadın, çocuk gibi tanımlamalar yapması dikkat çekicidir. Hikâyelerinde insanlar işçi-işveren, modern-ikel gibi zıtlıklarla var olurlar. Adaletsizlik, eşitsizlik, yanlış medeniyet algısı ve kapital baskı gibi unsurların yazarın fikir dünyasını şekillendirdiğini her yapıtında olduğu gibi *Silindir Şapka Giyen Köylü* adlı eserinde de görmek mümkündür. Burada Ertem'in dili ve ele aldığı konuların en önemli ortak noktası "güncel" olmasıdır. Zira 1933 yılında kaleme aldığı *Silindir Şapka Giyen Köylü* de günümüzde yazılmış gibi sade, akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılır. Hikâyelerindeki ortak eleştiri unsurlarından çarpık batılılaşma, ahlaki yozlaşma, batıl inanış, yoksulluk günümüz insanını da tarif eden hususlardır. Genellikle karamsar bir atmosferin hâkim olduğu hikâyelerinde dikkat çekmek istediği sorunlarda mizahın gücünü de kullanır. Bu çalışmada insan hayatındaki problemlerin, incelenen eserde bulunan birden çok hikâyeye yansımaları, sosyal eleştiri çerçevesinde açıklama amaçlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kırık, Ş. (2021). Sadri Etem'in "Silindir Şapka Giyen Köylü" Adlı Eserinde Sosyal Eleştiri İzleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(87): 135-143.

¹ Bu çalışma, 4-5-6 isan 2019 yılında Gaziantep ev sahipliğinde düzenlenen "3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*In Sadri Ertem's Work Titled "Cylinder Hat Wearing Peasant" Traces of Social Criteria**

Şükran Kırık

PhD Student / Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Gaziantep – TURKEY

Article History

Submitted: 22.05.2019

Accepted: 22.11.2021

Published Online: 31.12.2021

Keywords

Sadri Ertem

Story

Criticism

Society

Individual

Research Article

* Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29131>

Abstract

Sadri Ertem begins his literary career in the first years of the Republic on journalism. Subsequently, he integrates his profession with story and novel authorship. He serves to Turkish literature with his pen by raising young storytellers, carrying the painful process of his era (1898-1943) on his shoulders. He is aware of the society's scars as a journalist as well as a politician. The issues of people struggling with despairs in poverty and unemployment are an important theme in his stories. He critically expresses the inaccuracies and malpractices of the society, which is industrializing and developing rapidly on the road to modernization. He makes his pasquinades far from fictional and aesthetic concerns, through people on the platform of story arc. When describing the problems of the peasant and the urban people, it is noteworthy that the author makes definitions like someone, the other, the woman, the child instead of using a name for the individuals. In his stories, people come into being with contradictions like employee-employers, modern-primitive. It is possible to see that the elements like injustice, inequality, false perception of civilization and capital pressure shapes the author's world of ideas in his work "*Silindir Şapka Giyen Köylü*" just as in his all works. Here, the most important common point of the language of Ertem and the issues he deals with is being up-to-date. In his 1933 book titled "*Silindir Şapka Giyen Köylü*", the author uses a simple, fluent and understandable language like written in this day and age. The common critical elements in his stories like distorted westernization, moral degeneration, superstition, and poverty are the things that describe today's human being. He usually uses the power of humor in the problems he wants to draw attention to in his stories, dominated by a pessimistic atmosphere. In this study, it is aimed to explain the human life problems' reflections in the multiple stories of the study within the scope of social criticism.

GİRİŞ

Türk edebiyatında eleştiri, Fransızca “critique” kelimesinin karşılığı olarak kullanılır. İlm-i nakd, muhâkeme, muâheze, nakd, tenkad, tenakkud, intikad, tenkit gibi terimlerin de eleştiri kavramını karşıladığı görülür. (Ercilsun, 2012:12) İslamiyet öncesi taşlama, İslami dönem ürünlerinde de hiciv türünde örneklerle rastlansa da sosyal meseleleri merkeze alan eleştiri yapıtlarının daha çok Tanzimat Dönemi’nden sonra yazılmaya başlandığı söylenebilir. Farklı kültürle yani Batıyla tanışma, sosyal hayatta birtakım değişimlere neden olur. Tanışılan bu yenilikle doku uyumsuzluğu yaşanınca toplumsal yapıda aksaklıklar meydana gelir. Siyasi tekâmüller edebi gelişmeleri de etkilediğinden bu sorunlar gerçekçi bir bakış açısıyla eleştirel ve mizahi bir gözlemlerle dönemin edebi ürünlerine de yansır. “Ahmet Mithat Efendi, Beşir Fuad, Nabizade Nazım, Ebubekir Hazım Tepeyran ardından Ömer Seyfettin-ki o Türk öykücülüğünün en ciddi durağıdır.- ve Refik Halit onların çizgisinde ilerleyenlerden Sadri Etem² özellikle eleştirel gerçeklikle topluma ayna tutar. (Kolcu, 2014:31)”

Sanatın sosyalliğe olan ihtiyacını balığın yaşamı için suya muhtaçlığına benzeten Sadri Etem, bu iki unsuru ayrı tutmanın sanatı alçaltmaya hizmet ettiği düşüncesindedir.

“Sanatın asıl başı ucunda dolaştığı âlem henüz ilmi yapılmamış, yapısı her gün tazelenen her gün inkılaplar geçiren sosyal meseleler mahşeridir. Biz yeni insanı tanımıyoruz. Onu eldeki eski ölçülerin eski vasıtaların kendisine verdiği itiyatlarla tanımaya çalışıyoruz. Elini kendi iradesiyle kullanan insanı, makineye tabi olarak işleyen insandan ayırt edemiyoruz. Bu iki adam arasındaki fark, iki dünya arasındaki farktır. İki insan psikolojisi birbirine karşı kapalı birer âlemdir. Yeni adamın kıymetler dünyası, yeni adamın dünya görüşü artık kolektiviteye mal olmuştur. Bu görüş, bu âlem tasavvuru yepyenidir ve sanatın eski devirlerde gösterdiği gibi büyük orijinalitesi artık tabiatın bu sırrını keşfetmektedir. (Etem, 2012:51)”

Yazar 1898-1943 yıllarında büyük bir devletin çöküşüne, yerine yepyeni modern bir ülkenin doğuşuna şahitlik yapacak bir zaman diliminde yaşar. Eski ve yeni diye adlandırdığı insan modellerine bizzat içinde yaşadığı dönemde tanık olur. O, siyasi ve sosyal dönüşümlerin hızla gerçekleştiği bu dönemi, gözlemleriyle bireyler üzerinden kolektiviteye mâl eder.

Bazı edebi ürünler, kişilerin dolayısıyla toplumun ruh durumunu yansıtarak eser ve sosyal yapı arasında kordon görevini üstlenir. Bielinski’nin *Akıldan Bela*, üzerine yazdığı yazısındaki “Toplum her zaman daha haklı, bireyden üstündür ve birey topluma tercüman olduğu oranda bir gölge olmaktan çıkıp bir gerçek olur. (Plehanov, 1987:135)” sözü birey toplum ilişkisini açıklar. “Sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı toplum içinde doğduğu ve onun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket ettiği için yazar, eser ve okuru toplumsal koşulların belirlediği gerçeğini göz önünde tutarak (Tosun, 2013:69)” Sadri Etem de yaşadığı dönemde aynı zamanda bir gazeteci³ ve siyasetçi olması hasebiyle sosyo-kültürel değeri içinde yetişen fertlere, değişim rüzgârına kapılan sosyal yapıya yakından aşinadır denebilir.

O, çok okuyan üretmeyi, kendini yenilemeyi seven ve bir görev bilinciyle yazma uğraşına ciddiyetle yaklaşan bir yazardır. Kardeşi İhsan Ertem 1945’te Sadri Etem’in ölümü üzerine yazdığı yazıda ondan şöyle bahseder:

“O, ömrünü hiçbir zaman boş yere harcamamıştır. Eflâtun’un tetki ve tettebbu’ya tahsis edilemeyen hayat yaşamaya değmez dediği gibi o da tam bir insan olabilmek için çalıştı. Mütemadiyen okur ve yazardı.”⁴

Ertem’in hikâyelerinde ele aldığı maden işçilerinin, balıkçıların, kadınların, köylülerin, çiftçilerin, esnafın sorunları hem şehirliyi ve köylüyü yakından tanımasının hem de kardeşinin de

² Etem yazarın ikinci adıdır ancak bazı kaynaklarda yerine Ethem ve Ertem olarak soyadını kullanır.

³ Sadri Etem *Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün*’de yazı işleri müdürü *Son Telgraf* gazetesinde de baş yazar olarak görev yapmıştır.

⁴ <https://books.google.com.tr/books?isbn=6055904365> (17.03.2019)

bahsettiği okuma ve araştırmasının bir ürünüdür. *Silindir Şapka Giyen Köylü*⁵ adlı eserini de 1933 yılında bu disiplin ve birikimle yazar.

Eser, Fatuşun Çeyizi, Bir Kayış Koptu; Üç Adam Öldü, Aynanın Öldürdüğü Adam, Yazın Aşık; Kışın Kokot, Kiralık Dam, Köylünün Ölümü, Muvaffakiyet, Kurnazlık, Sanat Sanat İçindir, Fırtına Çıkacak, Çamurdan Köfteler, Bizim Moris Şovalye, Halis Bir Züppe Olmak İçin Neler Bilmeli?, O Tavşan Bu Tavşan Değil, Domuz Pınarı, Mırnum Memiş, 348. Madde, Odun Gibi Adam başlıklı on dokuz küçük hikâyeden oluşmaktadır. Hikâyelerindeki dil özensiz, kuru ve estetik kaygıdan uzak olsa da yazarın vermek istediği mesajı aracısız ve yalın ifadeyle vermesi bakımından dikkat çekicidir. Eleştirel gözlemlerini günlük konuşma dilinde aktarması eserlerinde sosyal meselelere yer verme amacına hizmet eder.

Yazar, *Silindir Şapka Giyen Köylü* adlı hikâye kitabında genel olarak çarpık batılılaşmayı, yoksulluğu, kadın erkek ilişkisi üzerinden ahlaki çöküşü, batıl inancı yahut hurafeyi, işverenin işçiye yaptığı zulmü tenkit eder.

Çarpık Batılılaşma

Osmanlı Devleti, zaman zaman Batı dünyasıyla siyasi ve askeri anlamda temas kurmuştur. Ancak sosyal ve kültürel anlamdaki etkileşim Tanzimat Devrinde gerçekleşir. Bu dönemde içinde bulunulan toplumsal yapıdan çok farklı bir dönüşümle karşı karşıya kalınır: Batılılaşma. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla merkezi ve mutlak güç yavaş yavaş kırılmaya başlarken yeni bir düzen tanzim edilir. "Mustafa Reşit Paşa onu izleyen Ali Paşa ve Fuad Paşa gibi dönemin kurucuları, Batı'nın askeri ve idari yapısını Osmanlı Devleti'ne aktarırken Batı'nın günlük kültürü de bu aktarıma dâhil olur. Giyim, ev eşyası, paranın kullanımı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler Avrupalı olur. (Mardin,2012,13)" Ancak bu Avrupalı yeni insan modeli, ne tam manasıyla Avrupalı olabilmiş ne de öz kültürüne sadık kalmıştır. Dile yarım yamalak Fransızca kelime serpiştirmek, özellikle kılık kıyafetle taklitçi bir yaşama özenmek kendileriyle kültürleri arasında en büyük handikap olur. Arafta kalan insan, günlük hayatına yabancı ve uzak kalırken üzerine giydiği batı elbisesi ise emanet durmuştur. Topluma da sirayet eden bu yeni oluşum kaçınılmaz bir şekilde edebiyata yansır. Sadri Etem, hikâyelerinde çarpık medeniyet algısı sonucu kültürüne ve kendine yabancılaşan insan prototipinden sıklıkla yararlanır.

"Silindir Şapka Giyen Köylü" hikâyesinde otomobil yolculuğu yapan bir arkadaş grubunun yolda giderken silindir şeklinde melon şapka giyen köylüleri görmesiyle yaşadıkları şaşkınlık anlatılır. Tabii gerçeğin ne olduğunu kısa sürede anlarlar. Yol inşasında çalışan köylülere gündelik yevmiyelerini vermek yerine azıcık medeniyet görün diye ellerine modern yaşamın temsili redingot, melon şapka gibi giysiler verilmesi eleştirel bir anlatımla ifade edilir. Hikâyedeki dikkat çeken başka bir husus da kişilerin isimlendirilmemiş olmasıdır. Bunda tenkit edilen durumun tüm toplumda görüldüğü izlenimini verir.

"-Bilir misiniz bu yol halk için ne kadar faydalı oldu?"

- Hayat, hayat monşer... Kar yağar, yollar-beler kapanırdı, zavallı köylüler muhasarada kalırdı. Yaz olur, tozdan geçilmezdi.

Biri mırıldandı:

-Monşer halk şimdiye kadar yol diye ancak dağları tanırırdı.

Öbürü cevap verdi:

- Doğru. Yolsuzluk; tahsildar gibi jandarma gibi halkın kalbine işlemişti.(s.1)"

Yolculuk edenler arasında geçen bu diyalog aslında köylünün birçok sorununu dile getirir. Yol

⁵ Çalışmada, eserin Ocak 2008 tarihli Anekdot Yayınevinden çıkan 1. baskısı kullanılmıştır.

bir medeniyet timsali olarak görülür. Köylü, yaz kış yolun olmamasından dolayı sıkıntı çeker. Devlet otoritesi diye sadece vergi memurları ve jandarmayla tanışmışlardır. Ayrıca konuşmalarda geçen “halk” sözcüğü insanlar arasında sınıf oluşturma çabasının bir ifadesidir. Konuşmaları yapan kişiler kendilerini halktan kopuk ve üstün görürler. Zira “monşer” gibi Batı kaynaklı bir söylem hem dilde hem de zihniyette bir yabancılaşma olduğunu gösterir. Bu nedenle kuş uçmaz kervan geçmez yollarda redingot giymiş kadın, tüylü ve kuşlu bir kadın şapkası takmış adam, şalvarının üstüne mayo giymiş bir çocuk onlara tuhaf gelmez hatta şaşkınlık ve hayranlık uyandırır.

“-İşte medeniyet...

-Acaba baloya mı gidiyorlar.

-Düşün mü var?

-İntihaptan mı dönüyorlar?(s.3)”

Otomobildekilerin gördükleri manzara karşısındaki bu tepkileri aslında onların kendi ülkesinin insanına, yaşadığı çevreye ne kadar uzak olduğunu gösterir. Batıyı özellikle Fransız giyimini taklit etmenin meziyet görüldüğü bu anlayış çarpık bir batılılaşma örneğidir. “Yazar çarpık medenileşmenin karikatürünü trajikomik bir dille çizer. (Kolcu, 2014:10)”

Sadri Etem, bu hikâyeyle 1925 yılında, Şapka ve Kıyafet Devrimi’nden sonra yaşananlara da bir eleştiri getirir. Aslında yazar inkılabı değil halka indirgenememiş, benimsenememiş olmasını yerer.

“Yeni Türkiye bizzat inkılabın ta kendisidir. Onun için inkılapçıdır. Türkiye’nin inkılabı koruması her canlının kendi hayatını koruması gibi tabiidir. Yeni Türkiye’nin temeli değişen yeni kıymetlere dayanır. (...) Şapkanın, fesin yerini alması Arap harfinin hudud haricine atılması sadece bir teknik değişme değildir. Bir kıymetin, bir mantığın değişmesi hislerin yeni bir kalıba göre dökülmesi demektir. (Etem, 2013:116)”

Etem’in fikir yazılarını topladığı *Türk İnkılabının Karakterleri* adlı eserindeki bu açıklaması inkılapların şiddetli savunucusu olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Silindir Şapka Giyen Köylü eserinde yer alan “Kiralık Dam” adlı hikâyede de çarpık batılılaşma anlayışı vurgulanır. Parasızlıktan sıkıntı çeken bir adamın şapka devriminden sonra İstanbul’da sosyal hayatın bir parçası olan balolara smokin ve kadın arkadaş yani baloda erkeğe eşlik edecek bir dam kiralama işine girip köşeyi dönmesi anlatılır. Balo gibi eğlence anlayışının aslında hikâye kişinin kültürüne ait olmadığı da “karım aşirettendir böyle yerlere getirmem hanımı(s.35).” sözlerinden anlaşılır.

“Dam meselesi acayip tuttu, aynı hafta içinde İstanbul’dan 20 kadın daha getirdik. Bir ay sonra baloda damsız kimse kalmamıştı. Ama diyeceksiniz balolarda böyle şeyler iskandal sayılır... Orada vız geldi. Çünkü herkes birbirinin damlarına itiraz edecek vaziyette değildir. Zira bugün benim damım olan kiralık kadın, yarın senin kiralık damın oluyordu. Kimin kime ağız açmaya yüzü vardı.(s.36)”

Batıdan alınan zevk ve eğlence merakına ayak uydurmak münharif bir medeniyet algısıyla beraber ahlaki çöküntüyü de getirmiştir.

“Bizim Moris Şövalye” hikâyesinde ise Fahrettin adında hafız bir gencin para kazanmak için davetlerde şarkı söylemesi, zaman geçtikçe yayılan şöhretinin onu şarkıcılıktan film yıldızlığına taşınması anlatılır. Annesinin hassasiyetiyle gelenekler çerçevesinde yetişen Fahrettin, ünün ve paranın rüzgârına kapılır. Şöhreti Atina’ya kadar uzanınca film teklifleri yağar. “Bu hikâyede Fransız şarkıcı ve oyuncu Maurice Chevalier’in yaşamından esinlenilmiş yerli bir şarkıcının dönüşümü anlatılmıştır. (Kolcu,2014:12)” Onun köylü ve sıradan biriyken ünü geniş kitlelere yayılan bir yıldız olma serüveni Fahrettin’de vücut bulur. Bu dönüşümün uç noktalardan gerçekleşmesi yani dilinden hak kelamını eksik etmeyen bir hafızken hızlı bir şekilde elinden rakısını düşürmeyen, manikürlü ve kaşları alınmış smokinli bir şarkıcıya dönüşmesi ilginçtir. Kapital düzenin en büyük sembolü olan paranın öneminin

gelenekten hatta inançtan bile önce gelmesi eleştirilir.

"Sanat Sanat İçindir" hikâyesinde ise edebiyata özellikle şiire meftun bir kadınla şair Kadri Ekrem'in Mavi Kuş Kabaresi adlı mekânda yaptıkları şairane muhabbet alaycı bir dille anlatılır. Her gün içmeye ve eğlenceye giden şair Kadri Ekrem'in cebinde beş kuruşu bile yoktur. Ekonomik sıkıntı içinde olmasına rağmen zevk için her akşam eğlence mekânına uğrayarak içmeyi de ihmal etmez. Öyle ki kendisine iltifatlar yağdıran kadının onu, iki dakika içinde para karşılığında başka bir adama tercih ettiğini anlamayacak kadar hayal dünyasında yaşamaktadır. Aslında bu hikâyede Fransız edebiyatını taklit etmeleriyle ve toplumdan, gerçek hayattan kopuk olmakla eleştirilen "sanat sanat içindir" anlayışını benimsemiş, süslü anlatımla ferdi konular etrafında şiirler yazan Servet-i Fünûn şairlerine bir tenkit vardır.

Yoksulluk

Sadri Etem, sosyal eleştirilerini fakirlik içinde yaşayan insanlar ve ağır çalışma şartlarına katlanmak zorunda olan işçiler üzerinden de yapar. Onun bu yaklaşımı, toplumu yakından tanıyan iyi bir gözlemci olmasının da bir sonucudur. Bu temanın işlendiği en etkili hikâyelerden biri "Bir Kayış Koptu Üç Adam Öldü" dür. Burada yoksulluğun bir aileyi bir anda nasıl yok edebileceği anlatılmıştır. Elektrik direğini boyayan bir adamın karısının ölümünü duyduğunda işverenin "yevmiyen gider" tehdidiyle işini yapmaya zorlanması sonucu üzüntü ve dalgınlıkla elektrik akımına kapılması ve hastaneye bile götürülmeden kulübesine gönderilmesi, ardından mangalın devrilmesi sonucu oğluyla birlikte yanarak can verme hadisesi yoksulluğun felaketleri getirmek konusunda, gücünün bir sınırı yok dedirtir. Akıma kapılarak can çekişen oğlunu ve torununu kulübede bırakıp çalışmaya gitmek zorunda olan yaşlı kadın ise olayın tek suçlusunu ilan edilir.

"Oğlunun ve oğlunun karısının başından geçenler, vücudunu bir günde harabe haline getirmişti. Fakat oğlunun derdine doya doya ağlamak fırsatını bile bulamadı. Çünkü kendisi, oğlu ve oğlunun çocuğu yemek isterdi. Hâlbuki o, bir gün yün dilmeye gitmezse kendini işinden çıkarırlardı. İşten çıkmanın Allah'ın ne belası olduğunu bilirsiniz değil mi? O halde bana Niçin? diye bir sual sormayın...(s.15)"

Oğlunu, gelinini ve torununu kaybeden yaşlı kadının bu tiyatral söylemi, yokluğun ve açlığın, ölümün önüne geçtiğini gösterir.

"Çamurdan Köfteler" hikâyesinde yoksulluk Mehmet adlı küçük bir çocuğun hayatı üzerinden anlatılır. Okulda yanında yemek götüremeyen çocuklar teneffüslerde çamurdan köfteler yapıp pişirme oyunu oynayarak açlıklarını unutmaya çalışırlar. Bazen öğretmenleri çamurla oynamalarına mani olmaya çalışsa da başarılı olamaz. Bir gün Mehmet, okula giderken yanına ninesinin üç aylığını aldığı için yapabildiği köfteleri götürür. Öğretmeni, her gün topraktan köfte yaparak açlığını bastırmaya çalışan çocuğun bir gün gerçekten okula köfte getirebileceğini hiç düşünmeden yemeğini denize atar. Hikâye basit bir kurgu etrafında şekillenmiş gibi dursa da açlığın ve fakirliğin her yaştan kimseleri etkilediğinin güzel bir örneğidir. "Çamurdan Köfteler", "Sadri Etem'in hocalık döneminden izler de taşır. (Kolcu,2014:12)"

"Mırnum Memiş" hikâyesinde reçel dükkânında kalfalık yapan Memiş'in bulduğu fareyi müşterilerin kaçmasını önlemek için herkesin gözü önünde armut diye yutması anlatılır. Dükkânı korumak için yaptığı bu iş duyulunca işinden kovulur. Polise ardından da hekime gider.

"Hekime gittim: "Ben fare yuttum, bana deli diyorlar. Aç kaldım, hiç olmazsa beni tımarhaneye koyun da karnımı doyurayım dedim. Hekim bana gülüverdi:

-Açıkgoze sadaka yok. Sen deli desinler diye sıçan yuttum diyorsun... Haydi işine...dedi.

Şimdi burada deli taklidi yapıyorum, kedi gibi bağıríyorum, belki beni deli sanırlar da tımarhaneye götürürler. Belki de ben böylelikle sahiden deli olurum.(s.101,102)"

Bu yalvarış, yoksulluk ve işsizlikten dolayı karın tokluğu karşılığında tımarhaneye girmeyi bile göze alan insanın ruh halini temsil eder.

Batıl İnanç

Sadri Etem'in hikâyelerinde yokluğun ve hurafelere inanışın sebebi örtük bir şekilde hep tek bir nedene bağlanır. O da cehalet. Hikâyelerdeki kişilerin ayrımları şehirli-köylü, fakir-zengin, işçi- işveren şeklinde keskindir. Şehirli, zengin ve eğitim almış kimse ile ömrünü hayatta kalmak için sefalet içinde geçiren kimselerin ortak paydasıdır bilgisizlik.

Yazar, "Köylünün Ölümü"nde fakirliğin ve bilgisizliğin ölümü nasıl getirdiğini anlatılır. Tarlasını sürmek için ahalinin ortak öküzünü almaya giden bir köylünün karşısına jandarma dikilir. Adam, yol vergisi veremediği için yol inşasında çalışmak zorunda kalır. Bir ayağı total olmuş vaziyette köyüne döner. Tarlasını ekemediği ve sakat ayağıyla bir iş bulamadığı için dilenmekten başka çaresi kalmaz. Zamanla kolay kazandığı para, sıcak gelmeye başlar. Köye demiryolu döşenmesi şimendiferin geleceği haberi köylüyü bir hayli korkutur. Çünkü demiryolu Evliyadan Sarı Alâeddin 'in mezarı üstüne düşer. Bu yüzden mezar köyün içine taşınır.

"Eh... Artık senin de ayağının devası bulunur. Mübarek, makamı yakınında hiç total bırakmaz. Frengistan'dan topallar gelip onun türbesini ziyaret ederler ve sapasağlam yerlerine dönerler.(s.40)"

Köydekilerin bu açıklaması ve gözün aydın söylemleri adamı telaşlandırır. Mezardan medet umanların söylediklerine göre ayağı iyileşecektir. Hâlbuki o rızkını total bacağından çıkarır. Evliya gelince ayağı iyileşecek korkusuyla kerametlinin ulaşamayacağı yere gidip orada dilenmeyi planlar. Kaçarken de sık sık evliya ile karşılaşmamak için Allah'a dua eder. Şimendiferin gelişiyse köylünün kaçış yazarın mizah gücüyle birleşince okur komik bir manzarayla karşılaşır.

"Eyvah, Evliya geliyor heybetli heybetli soluyor... Ondan başka kim böyle nefes alabilir. Yarabbi sen muhafaza et beni. Şu total ayağımı ona gösterme... Sen Rezzak-ı âlemsin, benim rızkımı da şu total bacağımdan verdin. Onu kesme diye söylendi. Düdük sesleri yaklaştı. Kara bir duman da onu korkuttu. Muhammed Efendimizin başında bulut dolaşmış elbette evliyanın başında da bir duman olsun bulunur dedi.(s.41-42)"

Köylünün evliya diye kara trenden kaçışı, ölümüne sebep olur.

"Aynanın Öldürdüğü Adam" da ise insanın doğarken içinde kendisine benzeyen bir eşinin olduğuna ve bu eş insandan ayrılırsa ölüneceğine inanan bir adamın hikâyesi anlatılır. Hatta bir fotoğraf dükkânının vitrininde gördüğü resimlere gözü ilişir adından da tasvirini alıp canına kastedeceğini düşündüğü dükkân sahibini vurur. Daha sonra köydeki berbere tıraş olmak için gider ve aynadaki görüntüsünü ilk kez gördüğünden hemen silahına davranır. Berber, vurmak istediği kişinin aslında kendisinin aynadaki görüntüsü olduğunu söyleyince eşini öldürdüğünü düşünüp oracıkta yığılır. Etem'in de dikkat çekmek istediği gibi hurafelerin sebebi cehalet sonucu ise güç gösterisi ve hazin bir akıbetir.

"O Tavşan Bu Tavşan Değil" ise batıl inançların ne kadar anlamsız olduğu ile ilgili başka bir hikâyedir. Hapishane yolunda elleri kelepçeli iki suçluya eşlik eden jandarma, yolda bir tavşan görmesi üzerine uğursuzluk geleceğini söyler. Zira bir hafta önce tevkif edilmek üzere yine iki adamı, aynı otomobille aynı yoldan götürdüklerinde, tavşan görürler. Ardından götürdükleri iki mahkûm da idam edilir. Duydukları karşısında korkuya kapılan adamlar yolculuk boyunca Azrail'le diz dize olduklarını hissederler.

"Benden ziyade, jandarma müteessirdi. Hatta o kadar ki bir aralık sormaya mecbur oldum.

-Ne düşünüyorsun hemşeri?

-Allah taksiratınızı affetsin, iyi delikanlılara benziyorsunuz.

-Canım dur bakalım hele...

Helesi melesi yok değil mi ki tavşan çıktı?

Jandarma, sanki tavşanı değil, idam kararımızı görmüş gibi yüzde yüz asılacağımıza kaildi.(s.94)"

Jandarma idam edileceklerinden o kadar emin ki adamlara acımaya bile başlar. Hapishaneye götürdüğü adamları her gün hücrelerinde gelip sağ olup olmadığını kontrol eden jandarmaya adamlardan biri, "tavşanını kerameti gecikti bu tavşan o tavşan değil." deyip takılır.

Ahlakî Yozlaşma

Sadri Etem *Silindir Şapka Giyen Köylü* eserinde toplumdaki ahlakî yozlaşmaya da değinir. Kadın erkek ilişkilerini yine Batı'dan ithal zevk anlayışı üzerinden eleştirir.

"Yazın Âşık; Kışın Kokot" hikâyesinde Zekiye adında genç bir kızın para ve gösteriş uğruna kendisini nasıl harcadığı eleştirel bir gözlemlerle anlatılır. Zekiye'nin gelecekle ilgili kurduğu tek planı otomobili ve köşkü olan zengin biriyle evlenmekten zamanla artist olma sevdasıyla paraya kavuşur ama bataklığa batmaktan da kurtulamaz. Görkemli yaşantısını, şaşalı kıyafetleri ayaklarına sunan yaşlı bir adamın metresliğini yapar. İçki ve kesintisiz eğlence, bir süre sonra onda bıkkınlık yaratır ve doktor tavsiyesiyle Kalamış'ta halasının yanında istirahate çekilir. Orada çocukluk aşkı Ahmet'le karşılaşır. Ahmet'in masum geçmişi karşısında kendi geçmişinden hicap duyar. Birlikte geçirdikleri zamanda değişmeye çalışır. Ancak Ahmet'in oradan ayrılmasından sonra eski yaşamına döner. Zekiye aslında ne istediğini çok bilmeyen sürekli istekleri karşısında çatışma yaşayan bir hikâye kişisidir. Çünkü bir yandan varlık içinde yaşama arzusuyla yanıp tutuşurken öte yandan da kendisini sevip saracak gerçek bir aşkın peşindedir. Tercihini ise özgür eğlence anlayışından ve paradan yana kullanılır.

"Kurnazlık" hikâyesinde yine gençler arasındaki kadın erkek ilişkisinin ahlak düzeyine dikkat çekilir. Ders çalışan genç bir adam, önünden geçen esmer güzeli bir kızın peşine arkadaşlarıyla birlikte takılır.

"Kadın harikuladenin eseridir. Herkesin yapamadığını yap hatta ayıp olsa da sıkılma. Evvela şiirden, aşktan, edebiyattan bahsedersin sonra derhal belden aşağı laflar ve hareketler işte bu kadar...(s.50)"

Arkadaşı Münir'in genç adama verdiği bu tavsiye ikili ilişkilerin hastalık boyutunu gözler önüne serer. Genç kızın peşine avcı gibi düşüp yaşlı şaşkaloz bir kadının tuzağına düşerler. Hikâyedeki ikili münasebet anlayışında cinsellik ön plandadır.

"Halis Bir Züppe Olmak İçin Neler Bilmeli?" de ise kabul edilmese de toplumdaki her kesimde halis bir züppe olduğu vurgulanır. Hatta Profesör Tom adında bir akademisyenin bu konu hakkında ders verdiği söylenir. Profesör, züppenin tanımı ve tasniflerini yaptıktan sonra iyi bir züppe olmanın altın kurallarını sıralar. Reçetesindeki ilk tavsiye bir metres sahibi olma zorunluluğu, ikincisi, birlikte vakit geçirdikleri insanlara sürekli blöf yapma, üçüncüsü gevezelik etme yani bilgisi olsun yahut olmasın resimden, sanattan ve mimariden durmadan konuşmak, dördüncüsü şiire meraklı bir ortamda ise edipleri ve münekkitleri yeme, beşincisi iyi ve özenli bir giyim, sonuncu tavsiye ise yaratıcı olmaktan çok yaratıcıyı kullanmadır. Bu önerilere dikkatle bakınca bu özellikteki insanları günümüzde bile görmenin mümkün olduğunu söylenebilir. Bu derslere rağbetin çok olması da toplumda bir ahlaki dejenerasyonun olduğunu gösterir.

SONUÇ

Sadri Etem içinde yaşadığı sosyal yapıyı çok iyi gözlemleyen ve yakından tanıyan bir yazardır. *Silindir Şapka Giyen Köylü* eserini insanlara hizmet etme ve yol gösterme amacıyla yazdığı için hemen bütün hikâyelerini bir tez etrafında şekillendirir. Ertem'de Ahmet Mithat Efendi'nin tesiri büyüktür. Onun gibi toplumu eğitme amacıyla eserler yazar ve yine onun gibi meddah üslubunu kullanır, yani okurla konuşur gibi bir tarz geliştirir. Hikâyelerde yazarın konuya müdahaleleri dikkat çekicidir. İncelenen bu hikâyelerin birçoğunun ortak paydası sosyal eleştiridir. Toplumdaki kadınları ve erkekleri yaşayış tarzlarından, giyim kuşamlarına, düşünce yapılarından, içinde bulundukları

ekonomik duruma kadar birçok bakımdan eleştirir. Cahillik, Batı'yı taklit etme, ithal zevk ve eğlence düşkünlüğü, paranın insan hayatından bile üstün görülmesi, insan yaşamının ucuzluğu hikâyelerinde öne çıkan temalardır. Yazar tenkit edilecek hadiseleri okurla sadece paylaşır. Sorunların çözümü için bir reçete sunmaz. Hikâyelerindeki kişilerde çok fazla isimlendirme yapmadığı görülür. Adam, kadın, oğul, yaşlı kadın, birisi, öbürü şeklindeki tanımlamaları sık kullanır. Bunda sosyal hayatta karşılaştığı ya da müşahade ettiği sorunları, toplumun tümüne mal etme düşüncesinin payı büyüktür. Sadri Etem, yapıtındaki tüm hikâyelerinde sade, süssüz, gündelik ifadelerle başvurur. Seksen altı yıl önce yayınlamış bu eserdeki söylemler bugünde güncelliğini korur. Toplumdaki aksaklıklar, insanlar arasındaki suni ilişkiler, yoksulluk, eğitimsizlik gibi konular da en az hikâyelerdeki dil kadar bizden ve tanıdıktır. Yazar, hikâye, roman türünde verdiği eserlerle ve fikir, sanat yazılarıyla Türk edebiyatı dünyasında yerini sağlamlaştıran güçlü bir kalem olarak tanınmıştır. Eserlerinde satır aralarındaki verdiği mesajlarla tüm zamanlara seslenebileceğini gösterir.

KAYNAKÇA

- Ercilasun, Bilge.(2012). *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ertem, Sadri. (2012). *Fikir ve Sanat*. Salkımsöğüt Yayınları. Erzurum.
- Ertem, Sadri. (2013). *Türk İnkılabının Karakterleri*. Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- Etem, Sadri. (2008). *Silindir Şapka Giyen Köylü*. Anekdote Yayınları, Ankara.
- Kolcu, Ali İhsan. (2014). *Sadri Etem Toplu Öyküler*. Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- Mardin, Şerif. (2012). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Plehanov. (1987). *Sanat ve Toplumsal Hayat*. Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Muharrem.(2013). *Çeviri Eleştirisi Kuramı*. Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

¹ <https://books.google.com.tr/books?isbn=6055904365> (17.03.2019)